

NIŽŠÍ OBEČNÍ ÚŘEDNÍCI A SLUŽEBNÍCI – K VÝVOJI OBEČNÍ SPRÁVY NA VELEHRADSKÉM PANSTVÍ PŘED ROKEM 1850

Lukáš Čoupek, Státní okresní archiv Uherské Hradiště

Pudmistr a rychtář nebyli jedinými obecními úředníky. V mnoha obcích měl pudmistr nebo i rychtář své pomocníky – mladšího pudmistra a mladšího rychtáře, konšely, obecní hospodáře a další. Písemnou agendu zpravidla vedl placený obecní písař. K služebníkům obce patřili také obecní pastýři, hotaři a ponocní. Ve vinařských obcích se volil horný a k hlídání vinohradů také vinohradní hotaři.

Až do zrušení poddanství bylo základní územně správní jednotkou panství, nikoli obec. Přesto však vrchnost pro praktický výkon svěřených agend státní správy (zejména zajištění výběru daní a branné povinnosti), svých vlastních vrchnostenských práv (výkon robot a výběr poddanských platů) i organizování vnitřních vztahů v rámci pospolitosti jednotlivých obcí (ochrana veřejného pořádku, správa obecního jmění) delegovala některé činnosti na úředníky obecní správy. Ačkoli dokonale jednotný úzus až do zavedení obecního zřízení roku 1850 neexistoval, na velehradském panství se uplatňoval model značně podobný ostatním dominiím východní Moravy. V čele jednotlivých obcí stála dvojice úředníků, z nichž jeden reprezentoval vrchnostenskou svrchovanost (rychtář neboli fojt), druhý pak obecní samosprávu (pudmistr).¹

Nebyli však jedinými obecními úředníky. V mnoha obcích měl pudmistr nebo i rychtář své pomocníky – **mladšího pudmistra** a **mladšího rychtáře**. Ve Zlechově se setkáváme i s označením fojtík. Důkazy o existenci úřadu mladšího pudmistra jsme nenalezli pouze u nově vzniklých obcí Modrá, Cerony a Velehrad, kde lze předpokládat, že se místní bez této funkce dost dobře obešli, a u Traplic. Zpráv o mladším rychtáři se vyskytuje o něco méně, zmínky o něm jsme našli jen v Boršicích, Polešovicích, Jalubí, Tupesích a Zlechově. Přísahy těchto úředníků mají naprosto totožný text jako přísahy staršího pudmistra, resp. rychtáře. Z toho lze odvozovat, že neměli žádné další specifické pracovní úkoly, ale pomáhali svým nadřízeným, popřípadě pudmistra či rychtáře zastupovali.²

Pomáhat pudmistrově měli za úkol také **konšelé**.³ Jejich počet se obec od obce lišil a s největší pravděpodobností byl přímo úměrný její velikosti. Nelze také zcela vyloučit možnost, že se jejich počet v průběhu času měnil, pro jednoznačný závěr však chybí širší srovnávací základna. Z kusých zmínek také mnohdy nebylo možno počet konšelů v obci přesně určit, proto jsou čísla, která můžeme vidět v tabulce, pouze orientační. Největší počet konšelů je doložen v Jalubí a Zlechově, a to šest osob. Konšelé podléhali pudmistrově, jenž na ně delegoval část svých pracovních povinností, vypomáhat měli také rychtáři. V praxi to znamenalo především spolupracovat na výběru daní a taktéž dohlížet na bezpečnost a pořádek v obci. Proto byli někdy nazýváni i policajty.⁴

Pro správu obecního majetku byli pudmistrově k ruce obvykle dva **obecní hospodáři** (německy *Gemeindwirte*), kteří zároveň fungovali jako dozorčí orgán obce. Dohled na pudmistra byl v této oblasti obzvláště žádoucí, jak dokládá množství stížností, zpochybnujících poctivost a správnost jeho hospodaření s obecním majetkem. Jednu z nich dokonce vrchní úřad rozhodl tak, že dva zástupce skupiny stěžovatelů jmenoval právě do funkce obecního hospodáře.⁵ Hlavní povinností obecních hospodářů totiž bylo zapisovat nebo nechat

zapisovat za své osobní přítomnosti veškeré příjmy a vydání do obecních účtů a mohli se také podílet na dalších souvisejících činnostech.⁶ V Jalubí například vybírali nájem za louku, v Nedakonicích byl zase z pověření pudmistra obecní hospodář vyslán prodat či koupit obecního býka.⁷ Z povahy úřadu vyplývá, že bylo poměrně důležité, aby obecní hospodář uměl číst a psát, vzhledem k tehdejší úrovni gramotnosti venkovského obyvatelstva to však nemohlo být striktní podmínkou. Vlastní zapisování do register obecních příjmů a výdajů pak prováděl patrně obecní písař.⁸ Existenci úřadu obecního hospodáře máme doloženu téměř u všech obcí, obvykle byli v obci dva, v menších obcích dostačoval i pouhý jeden.

Tolik tedy k úředníkům, kteří byli zahrnováni do obecního představenstva v užším slova smyslu. Kromě nich existovaly v obcích velehradského panství ještě další hodnosti, spojené s výkonem nějaké specifické služby. Zmínky o těchto úřadech jsou však jen kusé, a tak nám dovolují pouze doložit, ve kterých obcích se vyskytovaly, nikoli je však nějak podrobněji charakterizovat. Alespoň tedy stručně shrneme známá fakta. Ustanovení takových úředníků v té které obci samozřejmě záviselo na praktické potřebě zajištění konkrétních veřejně prospěšných činností, proto se lišilo obec od obce a také v průběhu času se mohl jejich počet i složení měnit, např. se změnami obecního majetku, o něž se starali, potřebami obecní administrativy či charakterem úkolů, které obecní správa musela provádět.

Protože měl obecní úřad povinnost vést účty svého hospodaření a alespoň občas produkoval úřední korespondenci, bylo zapotřebí najít osobu, jež by se zhostila funkce **obecního písaře**. Výběr profesně zdatných kandidátů na tuto pozici nebyl ve zdejších obcích patrně příliš velký, proto jím vrchní úřad jmenoval nejčastěji učitele z místa nebo některé okolní vsi. Obecní písař také mohl být společný pro více vesnic, jak tomu bylo např. u nedaleko sebe ležících vsí Domanín a Těmice, resp. Jalubí a Traplice.⁹

Tradici počítanou na stovky let mělo na panství velehradského kláštera pěstování vinné révy.¹⁰ Vinohradnictví se již od středověku řídilo zvláštními právními normami, tzv. horenským právem, jež stanovovalo pravidla pro práci ve vinohradech (mzda, pracovní doba dělníků, průběh vinobraní apod.), vybírání platů (desátek a zemní plat neboli perkrecht) a souzení a tresty za škody způsobené na vinici.¹¹ Horenské právo bylo původně právem obyčejovým a na velehradském panství se nedochovalo žádné sepsání, jež by nám podalo informace o tom, jakým způsobem byly vinohrady v jednotlivých obcích spravovány.¹² Nařízením císaře Josefa II. z 22. září 1784 byla všechna partikulární horenská práva na Moravě zrušena a nahrazena univerzální právní normou. Všeobecný viniční řád pro Moravu ukládal vrchnostem, aby, bude-li toho zapotřebí, ustanovovaly zvláštní dozorce, kteří měli dohlížet na pořádek ve vinohradech. Na základě jejich dobrozdání také vrchnost měla udělit povolení ke sběru vína, v případě sporu o náhradu škody mohli být též využiti jako odhadci. Jim byli podřízeni vlastní hlídači neboli hotaři. Je třeba říci, že tento systém nebyl žádnou novinkou, spíše zjednodušoval a unifikoval zaběhnuté starší principy.¹³

Proto také nepochybně již dávno před rokem 1784 vznikl v těch obcích velehradského panství, kde byly vinohrady, úřad **horného** (německy *Bergmeister*, popřípadě *Anseher der Weingärten*).¹⁴ Jeho povinností bylo dohlížet na pořádek ve vinohradech, musel znát hranice a majitele jednotlivých dílů a dbát na to, aby se jakákoli změna řádně hlásila vrchnosti k zapsání do pozemkové knihy. V době vinobraní asistoval při vybírání desátku.¹⁵ Poměrně podrobné informace máme o tomto úřadu z Jalubí. Zde se horný volil podobně jako pudmistr hlasováním, voliči však byli patrně jen majitelé vinic. Jako u obecních představených i zde platilo, že nový horný skládal přísahu na vrchním úřadě. Hornému pomáhal s hlídáním vinic vinohradní hotař. Jako odměnu za svou námahu měli horný a vinohradní hotař povolen sběr padaného ovoce. Kromě toho dostávali ještě pět zlatých na holínky.¹⁶ Právě v Jalubí po nějaký čas zastával funkci horného místní pudmistr a také rychtář Valentin Hejda.

Poněkud složitější byla situace v Polešovicích – obci, která je vinařstvím dodnes proslulá. Několik jednotlivých zmínek obraz zdejšího systému správy vinohradů spíše zatemňuje, než aby do něj vnášelo světlo. Polešovice se původně řídily svým vlastním horenským právem. Z dochovaného zlomku víme, že horný zde měl k dispozici také pomocný sbor horních konšelů.¹⁷ Po zavedení všeobecného vinohradního řádu úřad horného samozřejmě nezanikl (např. roku 1837 je podepsán v čele renovačního protokolu). Kromě toho je ale z roku 1802 doložena existence arcibiskupského horného, kterého jmenovala a odvolávala arcibiskupská inspekce (jakési hospodářské ředitelství arcibiskupských statků) v Kroměříži.¹⁸ A konečně zbývá ještě zmínit existenci dvou panských **horníků**. Nevíme přesně, čím se zabývali, patrně šlo však o služebníky přímo podřízené vrchnosti, i když se obec patrně do jejich jmenování snažila mluvit, jak o tom svědčí stížnost na špatné rozměřování vinohradů panskými horníky, která obsahuje i návrh jejich nástupců. Roku 1841 je pak mezi obecními úředníky zmíněn horný i horník a z roku 1844 existuje zpráva o provedené volbě nového vinohradního horníka v obci, ačkoli žádné podrobnosti o tom, co přesně horník dělal, nejsou k dispozici.¹⁹ Na základě analogií odjinud bychom mohli předpokládat, že název odkazuje k oněm vinohradním konšelům z původního polešovického horenského práva.²⁰ V době po zavedení josefínského vinohradního řádu se však v souladu s jeho ustanoveními pod tímto označením spíše skrývá táž funkce hlídače vinic, kterou známe z Jalubí či Zlechova pod názvem **vinohradní hotař** (*Weingartenhüter*).²¹

Zmínkou o vinohradním hotaři se dostáváme k nižšímu úřednímu personálu vesnic velehradského panství. Obce většinou k vykonávání různých praktických činností spojených s chodem vesnické komunity ustanovovaly další služebníky. Kromě dozorce na vinicích to mohl být také **polní hotař** (*Feldhüter*). Ve většině obcí lze doložit, že zde tento obecní služebník fungoval. Jeho úkolem bylo hlídat obecní pole, pastviny či vinohrady před zloději, popř. dalšími škodami (nejčastější byly škody způsobené dobyt看em). Podobné posláním měli i **hajní** (*Heger*). Obvykle se tímto názvem označovali dozorcí nad loukami a lesy, v praxi však byla hranice obou označení velmi nejasná, nejednou docházelo k záměně obou termínů i splývání věcného obsahu takové funkce.²² Přesto však nelze jednoduše prohlásit, že hotař a hajní je totéž.²³ **Obecní pastýř** (neboli *strážný*, německy *Gemeindhirt*) byla služba natolik známá, že ani není třeba se o ní více zmiňovat.²⁴ I zde samozřejmě platí, jak dokazuje i tabulka, že pastýře měly všechny obce s výjimkou těch nejmenších, některé dokonce dva. Kromě pasení dobytka obyvatel obce se pastýř staral o obecního plemenného býka nebo kance. Roku 1819 byl ve všech obcích velehradského panství zřízen úřad tzv. **dohlížitele školy** (něm. *Ortsschulaufseher*). Důvodem jejich ustanovení byly stížnosti učitelů na neplacení školného. Dle mínění vrchnosti měli již pudmistři tolik jiných povinností, že bylo třeba zřídit zvláštní funkci.²⁵ Hlavní pracovní náplní dohlížitele bylo vybírat měsíčně od rodičů školní peníze. V případě problémů se měl obrátit o pomoc na pudmistra. Dále také dohlížel na školní docházku dětí, jejich dobré mravy a měl i kontrolovat stav školní budovy a její dostatečné zásobování otopem.²⁶

Praktický výkon požárně bezpečnostních pravomocí obecní samosprávy byl buďto svěřen obecním hospodářům, nebo byli pro kontrolu komínů ustanoveni zvláštní úředníci – **sadčí** (Boršice, Polešovice, Zlechov) či **komináři** (Nedakonice, Tučapy). Zpravidla byli dva a svou službu vykonávali čtyřikrát až šestkrát do roka před velkými svátky, kdy obcházeli stavení a „*komíny prohlížejí, aby neštěstí se neostalo*“.²⁷ Noční dozorovou službu na požární bezpečnost i ochranu majetku proti krádežím svěřovaly obce hlásným. **Hlásní** (německy *Nachtwächter*) neboli ponocní byli ustanovováni především v těch obcích, kde stál kostel, jenž ukrýval množství cenností i hotové peníze, a byl tedy největším lákadlem pro nekalé živly, hlásné však můžeme najít i v jiných obcích. V Jalubí dokonce měli zdejší hlásní rozděl-

leny „kompetence“: jeden z nich byl označován jako hlásný ke kostelu a druhý jako „hlásný, co v dědině hlídá“.²⁸

Pouze u dvou obcí, a to Domanína a Jalubí, jsme našli zmínky o **kostelnících** (*Kirchen-diener*). Opět byli vybíráni obcí a místním knězem navrženi vrchnímu úřadu ke schválení a vzetí do přísahy. Šlo o službu placenou a jejich úkolem bylo pečovat o chod kostela, jeden z nich byl zároveň i **kostelním hospodářem** (něm. *Kirchenvirt*) a dohlížel na hospodaření s kostelním jměním.²⁹ Funkce kostelníků, resp. kostelních hospodářů lze předpokládat i v dalších obcích, kde se nacházel farní kostel (Polešovice, Boršice a od roku 1825 také Velehrad), stejně tak jako úřad tzv. **otců chudých**, kteří plnili pomocnou a dohledovou roli při správě místního chudinského ústavu.³⁰ Jak kostelní hospodáři, tak i otcové chudých byli nadále ustanovováni i po zavedení obecního zřízení a obě funkce přetrvaly v určitých formách až do poloviny 20. století, kdy zanikly spolu se znárodněním církevního majetku.

Jako posledního z obecních služebníků zmíníme ještě **posla**. Zde se už vůbec nejedná o úřední osobu, spíše to byl jakýsi přivýdělek pro chudšího obyvatele vesnice, svůj podíl na obecním úřadování však tato osoba také měla. V odstavci věnovaném obecnímu písaři jsme četli o poslovi (nebo poslech) z Domanína a Těmic, mnohem více informací máme o poslu velehradském. Zde nutnost platit takového obecního služebníka vyvstala v souvislosti s tím, že Velehrad byl sídlem panství. Vrchní úřad sice také měl svého vlastního kancelářského posla, ale v případě jeho velkého vyřízení spadla povinnost placení další osoby či spíše osob vykonávajících úřední pochůzky na obec, a to i přesto, že posly vysílal rychtář jako vrchnostenský úředník. Obec proti tomu sice protestovala, ale marně. Náplní práce posla bylo nejen doručování krajských cirkulářů i různé další úřední korespondence do dalších obcí panství, ale také postrk hnanců.³¹ V Nedakonicích byli dva postrkové poslové, kteří za pevně stanovený roční plat 32 zlatých vodili hnance do jejich domovských obcí.³² V případě postrkových poslů (neboli *šupařů*) se ale nejednalo o obecní úředníky. Jejich působnost se vztahovala na celé panství a jednotlivé obce platily vrchností stanovený příspěvek na jejich mzdu.

Z uvedeného výčtu vidíme, že fungování obecní samosprávy zajišťovala celá řada osob. Záleželo však na praktické potřebě konkrétních obcí, dané různými faktory, které úředníky a služebníky využívala. Nejdůležitějším faktorem byla nesporně velikost obce. U městeček a větších vesnic přirozeně sílila potřeba delegovat část pravomocí pudmistra a fojta na specializované úředníky. Tak nepochybně platí přímá úměra mezi velikostí obce a počtem konšelů, tentýž důvod lze vidět za praxí přidělit část rychtářových pravomocí mladšímu rychtáři. Existence kostela zakládala důvod pro zřízení funkce kostelníka, ale také hlásného, vinohrady zase horného a vinohradního hotaře. Objem a charakter obecního jmění (lesy, pole) ovlivňoval zřizování postů hajných a hotařů. A tak bychom mohli pokračovat dále. Není to však třeba, neboť přehledně situaci v každé obci zvláště i na panství jako celku ilustruje přiložená tabulka. Z ní také vyplývá, že prakticky všechny obce bez ohledu na velikost měly alespoň svého mladšího pudmistra a obecního písaře. Tito dva úředníci patřili tedy k nepostradatelným pomocníkům pudmistra a rychtáře a podíleli se významně na chodu předbřeznové obecní samosprávy zmiňovaných obcí.

Poznámky:

- 1 Podrobněji o hlavních obecních představených viz Č o u p e k, L.: Rychtářský a pudmistrovský úřad na velehradském panství v době předbřeznové. *Časopis Matice moravské* 133, 2014, s. 71–89.
- 2 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále jen SOKA UH), Farní úřad Velehrad, inv. č. 51 (revers na kapli v Tupesích z 2. července 1836); Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZAB), F 207 Velkostatek Velehrad (dále jen F 207), inv. č. 125.

- 3 V korespondenci vrchního úřadu a obcí se vyskytuje nejčastěji český název *ouřadní* (ale také *starší, konšelé, soud, ouřadi, ouřadníci*) nebo ekvivalentně německý termín *Geschworne*, tzn. přísední (srov. Č o u p e k, L.: Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové. *Slovácko* 43, 2001, s. 143).
- 4 MZAB, F 207, inv. č. 125, protokol renovace zlechovského obecního úřadu z 11. dubna 1810 říká: *„Die Geschwornen haben dem Bauermeister und dem Richter willfährig in allem Hilfe zu leisten und auf die Erhaltung der vollkommenen Ordnung in der Gemeinde gemeinschaftlich hinzuwirken. Vorsonderlich muss mit Einverständniss des Ortsgerichts gleich dermal bestimmt werden, wie die Ortspolizeiaufsicht unter die 4 Geschworne verteilt werde, damit jeder wisse, welche Pflichten derselbe zu erfüllen und wofür derselbe verantwortlich bleibt, doch hat der Bauermeister auch seiner Seits mit aller Strenge darauf zu sehen, dass jeder seine Pflichten genau erfülle.“* O uvedených kompetencích svědčí také dochované přísahy konšelů z Polešovic, Zlechova a Jalubí, stejně jako obecní účty Ořechova a Vážan (MZAB, F 207, inv. č. 126, kart. 147 a 152). V účtu první ze jmenovaných obcí za rok 1845 je uvedena odměna *„ouřadům jako policajtům“*, v účtech druhé z nich se většinou mluví o ouřadech (ouřadních), v příložené kvitanci (z 31. prosince 1845) je ale uvedeno *„ouřadní a policajt“*, v účtech z let 1846 a 1847 jsou titíž úředníci přímo označeni jako policajti.
- 5 MZAB, F 207, inv. č. 125, rozhodnutí vrchnostenského úřadu o zamítnutí stížnosti obce Domanína z 31. března 1836: *„[...] über Ansuchen des Bauermeisters statt denen des Schreibens unkündigen Gemeindevirten zwei anderen Individuen aus der Mitte der Opponenten aufgestellt und zugleich vereidet wurden.“*
- 6 Tamtéž, protokol vrchního úřadu z 30. března 1829: *„Es wurde dem Bauermeister der ferner Auftrag erteilt, dass er verpflichtet bleibt, jeder Empfang so wie die Ausgabe durch die Gemeindevirten in das in der Gemeinde führende Register jederzeit eintragen zu lassen.“* Totéž ustanovení najdeme také v přísahách obecních hospodářů ze Zlechova a Polešovic (tamtéž, Velehrad 21. a 30. března 1839).
- 7 V Domaníně, Těmicích a Zlechově byli obecní hospodáři pověřeni i prováděním dohledu na kominý, tedy činnosti, jež byla v jiných obcích svěřena samostatným úředníkům – sadčím nebo kominářům (viz dále).
- 8 Tamtéž, Babice 12. dubna 1833: *„[...] poněvadž obecní hospodář obce babickéj jménem Sebastian Hanák k takovému úřadu za obecního hospodáře, dílem skrze jeho staré léta, dílem taky že nic psáti neumí, a protož sobě nic zaznamenati nemůže, k tomu dokonce schopný nejni. Sám tedy on i obec babická žádá, aby jeden z nynějších úředníků jménem Anton Šohajek, který dosti psáti umí a taky dosti šikovný jest, ten úřad obecního hospodáře na sebe přijal, Sebastian Hanák ale zase na místě Antoše Šohajka ouřadníkem zůstal.“*
- 9 Roku 1800 chtěl vrchní úřad novým společným písařem pro Těmice a Domanín jmenovat domanínského učitele Františka Rokose. Obě obce proti tomu protestovaly, neboť nebyly spokojeny s osobou, která jim byla vybrána. Když také dosavadní písař Josef Wagner, jenž se odstěhoval do Žeravic na buchlovském panství (tato změna bydliště byla také příčinou, proč hledala vrchnost nového), poslal na vrchní úřad supliku, kde žádal o ponechání ve funkci, která je pro něj důležitým zdrojem příjmu (dokonce se zavázal platit posly, kteří budou z obcí nosit písemnosti do Žeravic), vrchnost s ohledem na dlouholeté dobré služby prosbě vyhověla a Wagnera ponechala ve službě (tamtéž, listy obce Domanín a Těmice k vrchnostenskému úřadu z 21. března 1800 a 5. dubna 1800). Jak vidíme, jednalo se o funkci placenou. Kromě vlastní agendy obecních představených písař sepisoval také kupní smlouvy a další písemnosti soukromých osob. Lze předpokládat, že i tyto služby vykonával za úplatu. Společného písaře mělo také Jalubí a Traplice. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 19. století jim byl místní učitel Jan Fanderlik.
- 10 O existenci vinic v Polešovicích a Břestku víme již od roku 1261, v Mařaticích, které později připadly městu Uherskému Hradišti, již od roku 1253 (srov. P o š v á ř, J.: Moravské právo hor viničných. *Časopis Matice moravské* 70, 1951, s. 122).
- 11 Tamtéž, s. 150–161.
- 12 Pošvář předpokládá na základě existence horenských knih fungování horenského práva v Boršicích, Domaníně, Jalubí, Ořechově, Těmicích, Traplicích, Tučapech, Tupesích a Zlechově (Pošvář, J.: c. d., s. 148–150). Podrobnější zpráva však, jak bude řečeno dále, zůstala jen v případě Polešovic.

- 13 MZAB, B 1 Gubernium, inv. č. 4168, sign. W 210. Původní horenská práva se skutečně na konci 18. století již silně přežila a množstvím různých pokut, zbytečných zákazů a omezení i krutými tresty za provinění, jež měly svůj původ v dávné minulosti, obtěžovala a omezovala vlastníky vinohradů a dostávala se do křížku s moderní osvícenskou legislativou. Na to ostatně v úvodu upozorňoval i samotný všeobecný vinohradní řád: „[...] byvše pozorováno, že pod jménem a předstíráním nějakého řízení vinohorenského sem i tam všelijaký zlý obyčej se vloudily a naši poddaný s všelijakýma nedovolenýma taxami a pokutami se obložili a slovem z této strany nejaké s našima nejvyššíma příkázání se nesrovnávající soukrovná nařízení se uvedly a tak nazvaným horenským právám mocnost právní se připustila, která našemu oumyslu a zemsko-otcovskému předstarání pro dobré našich poddaných nijak přiměřená jest.“ Dohlížitelé vinohradů i hotaři byli placeni vlastníky vinohradů a měli skládat předepsanou přísahu. Podrobnosti jejich výběru však nebyly stanoveny, záleželo tedy na konkrétní vrchnosti – v případě hotařů pak na vlastních vinohradu –, jakým způsobem je vybere.
- 14 Kromě obcí, ve kterých je horný výslovně doložen (viz tabulka), lze předpokládat jeho existenci i v dalších vesnicích. Podle tereziánského katastru – R a d i m s k ý, J. a T r a n t í r e k, M.: *Tereziánský katastr moravský: (prameny z 2. poloviny 18. století k hosp. dějinám Moravy)*. Praha 1962, s. 87 – měly vinohrady i Traplice, Tučapy, Tupesy a Vážany. Obzvláště v případě Tupes se jednalo o dosti velkou výměru, proto by bylo s podivem, kdyby zde tento úřad nebyl ustaven.
- 15 MZAB, F 207, inv. č. 125, protokol renovace zlechovského obecního úřadu z 11. dubna 1810 říká: „Dass des Bergmeisters vorsonderliche Pflicht sei, mit aller Wachsamkeit darauf zu sehen, dass die Ordnung im Weingebirge nach der bestehenden höchsten Vorschrift genau beobachtet werde, verstehet sich vom selbst. Überdies muss er sich angelegen sein lassen, von dem Besitz eines jeden Stückes Weingartens und des Eigentümers sich die verlässliche Kenntniss zu verschaffen, keine Besitz Veränderung ohne seinem Wissen eintreten zu lassen und vorsonderlich darauf zu dringen, dass jede Besitzveränderung beim obrigkeitlichen Grundbuch angemeldet werde. Bei der eintretenden Weinlese muss er vorsonderlich darauf wachen, dass zur Zeit der gestatteten Ablesung der freien Weingärten nicht zugleich die zehendbaren Weingärten abgelest werden, was er unter seiner Haftung nicht zugestatten, sonder sogleich zur Einstellung dem Bauermeister anzumelden hat. Bei der obrigkeitlichen Zehendabnahme hat er nicht nur alle der Zehendabgabe unterliegende Weingärten genau anzugeben, sondern auch nach Pflicht mitzuwirken, dass der Obrigkeit die schuldige Gebühr vollkommen und unverfälscht abgegeben werde.“
- 16 MZAB, F207, inv. č. 125. Dochoval se volební protokol se záznamem hlasování (Jalubí 21. května 1839). Svoji formou se nijak neliší od protokolů o volbě pudmistra. Zapsáno je zde 201 domovních čísel, hlasování je vyznačeno jen u části z nich. Protokol vrchního úřadu Velehrad ze 7. ledna 1839 říká: „...der Hüter, so wie der Gebirgsvorsteher von der Gemeinde keine Bezahlung haben und dass es ihnen erlaubt ist, abgefallenes Obst nach Belieben zusammen zu suchen.“ Podobně i další protokol ze 24. března 1839 zaznamenal: „Die Gemeindegüter haben das Recht sich in den Weingarten abgefallenes Obst aufzusammeln, weil sie keine Bezahlung haben, als 5 Fl Wiener Wahrung auf Stiefeln.“
- 17 MZAB, B 1, inv. č. 4168, sign. W 210. Před vydáním všeobecného horenského řádu moravské gubernium pověřilo krajské úřady sesbíráním opisů všech v zemi dosud fungujících horenských práv. V odpovědi z 21. září 1782 vrchnostenský úřad panství Velehrad krajskému úřadu sdělil, že zdejší vrchnost žádný takový řád nevydala, pouze městečko Polešovice se řídí z vlastní iniciativy vydaným právem. Z opisu přiloženého k tomuto listu vysvítá, že se ve skutečnosti jedná jen o několik základních ustanovení, která se týkají trestů za vykopávání pňů i krádež vína a odvádění desátka a zemního platu. Zde také čteme: „O vybírání desátkův my také oznamujem, že desátník má svú čtvrt hamovati na horném kdbelu se svědomím a s radú horních konšelů, kterýmž on svůj desátek bráti má a bergmistr a neb jeden perknos má s nimi jiti[...].“
- 18 Byl jím tehdy odvolaný pudmistr Martin Holásek. Obec jej chtěla zbavit i funkce horného, což ale arcibiskupská inspekce odmítla (MZAB, F 207, inv. č. 125 – dopis inspekce pro vrchní úřad Velehrad z 10. května 1802).
- 19 MZAB, F 207, inv. č. 96, Polešovice 30. srpna 1844. Obec předkládala vrchnímu úřadu ke schválení vybraného nového vinohradního horníka.

- 20 Srov. [P r a s e k, V.]: Práva (vino)horenská. *Selský archiv* 4, 1905, s. 65–70 a také v následující edici hornoněmčického horenského práva obsaženou přísahou horníků – N o s e k, František ed.: Práva (vino)horenská – Práva Horních Němčiček. *Selský archiv* 4, 1905, s. 70–78.
- 21 MZAB, F 207, inv. č. 173. Ve stížnosti z 28. září 1807 na neoprávněnou pokutu udělenou zlechovským obecním představenstvem jeho pacholkovi za krádež hroznů uvádí mydlář Josef Přívara z Bystřice pod Hostýnem, že „...hätte mein Knecht die ihm angeschuldigte Traubenentwendung wirklich begangen, so wäre es des Weingartenhüters Pflicht gewesen“.
- 22 MZAB, F 207, inv. č. 125. V protokolu ke stížnosti na pudmistra obce Kostelany z 12. března 1817 se mluví o čtyřech hajných. Ti mají hlídat pole, aby nedošlo ke škodám vinou pasoucího se dobytka. Za svou službu dostali z obecního lesa dvě dubové soušky (asi půl sáhu dřeva). Dle účtů obce Ořechov z roku 1840 (MZAB, F 207, inv. č. 126, kart. 147) se vyplácela odměna „úřadu, kteří letním časem v poli skrze škody pozorují“, kvitance z téhož roku mluví o polních hajných, stejně tak i účty z dalších let. V některých z nich najdeme i závdavek hotaři, ale nikdy se ve stejném roce nemluví o polním hotaři i o hajném. Mohlo se tedy jednat o totéž. V Boršicích (tamtéž, kart. 141) dostal polní hotař roku 1840 dva zlaté za hlídání obecního lesa, pole a pastvíska. Ve zlechovských účtech (tamtéž, kart. 153) se uvádí některý rok hotař, některý hajný, přičemž se jedná s jistotou o tutéž funkci – např. roku 1834 je tatáž částka v účtu přičtena hotařovi, v kvitanci hajnému. Náplní jeho služby bylo „hlídání obecního Březí neb Chrástí“, nebo „hlídání obecních rol a pastvísk“ (účty z let 1841–1842). Polešovice (tamtéž, kart. 148, účet z roku 1826) platily „hajným od hlídání luk“, o rok později ale „dem Feld und Wiesenhüter“.
- 23 MZAB, F 207, inv. č. 126, kart. 151. V obecních účtech obce Tučapy je v letech 1839 a 1846 zaznamenán v tutéž dobu jak hajný, tak i polní hotař.
- 24 Srov. H a n z a l, Josef: Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století. *Právněhistorické studie* 10, 1964, s. 137–138.
- 25 Tamtéž. Stížnost na pudmistra obce Ořechov z 30. listopadu 1837, kde se v textu o pudmistrovi říká, „že dohlížitel školy jest“, ovšem napovídá, že nakonec stejně výkon této funkce mohl skončit na bedrech některého z obecních představených.
- 26 SOKA UH, Farní úřad Jalubí, inv. č. 184. Prvním dohlížitelem školy se stal Jan Kostelníček. Vybíral školné v rozpětí 6–12 krejcarů podle úrovně probíraných dovedností – 6 krejcarů za poznávání písmen, 8 krejcarů za slabikování, 12 krejcarů za učení čtení, psaní a počítání.
- 27 MZAB, F 207, inv. č. 126, kart. 146 (účet obce Nedakonice z roku 1834). Obecní účty vsi Tučapy z let 1831–1839 (tamtéž, kart. 151) uvádějí platy kominářům obvykle okolo 6 krejcarů na masopust, na svatodušní svátky, na Velikonoce, v hody a na Vánoce. Zlechovské účty z let 1835 a 1836 (tamtéž, kart. 153) nejsou tak konkrétní, zachycují jen celkovou částku 6 zlatých 24 krejcarů „dvoum sadčím od šverýho přehlídání komínů v obecnosti jejich služby“. Ve Vážanech (tamtéž, kart. 152, obecní účet z roku 1835) nebyli takto pověřeni sousedi označováni žádnou zvláštní hodností, mluví se jen o odměně „od přehlídání komínou 6krát za rok dvou ustanoveným susedom“. Komináře jako dohlížitele na komíny ovšem lze snadno zaměnit za řemeslníka – kominíka, pro jehož označení se používalo totožného slova. Jeho plat se vyskytuje v obecních účtech také, ale za zcela jinou práci – vymetání komínů na obecních budovách.
- 28 Tamtéž, kart. 145, obecní účty Jalubí 1834–1846.
- 29 MZAB, F 207, inv. č. 96, Domanín 9. ledna 1844: „...einen aus ihnen zum Kirchenwirt anzustellen.“
- 30 SOKA UH, Farní úřad Jalubí, inv. č. 188. Vrchní úřad jmenoval 10. prosince 1840 otcem chudých v Jalubí rychtáře Valentina Hejdu. Opět vidíme „kumulaci funkcí“ v rukou osvědčeného jedince, která byla ve venkovském prostředí běžným jevem. Participace obcí na hospodaření kostelů a ekonomika farností vůbec je zcela jinou problematikou, nebylo by tedy účelné se zde pouštět do podrobnějších pátrání. Dosavadní výzkum v této oblasti se sice koncentruje na 16. a 17. století, ale také mladší období má jistě historikům co říci. Srov. např. P u m p r, P.: Farní klérus. In: *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno 2007, s. 194–228.
- 31 MZAB, F 207, inv. č. 125, Velehrad 30. října 1841: „...mit Schüblingen, mit Zettln auf die diesherrschaftlichen Gemeinden, dann mit Umlaufschreiben und kaiserlichen königlichen kreisämtlichen Cirkularien auf anderweilige Behörden die Boten ausgesandet werden.“ Ke své stížnosti přiložila obec i účet za služby posla v období březen–říjen 1841. Podle tohoto účtu

vidíme, že posel byl placen na základě vzdálenosti, bez ohledu na druh pochůzky (postrk nebo úřední korespondence). Tupesy byly za 9 krejcarů, Jalubí za 12 krejcarů, Boršice, Buchlovice a Hradiště za 18 krejcarů, Nedakonice a Babice za 24 krejcarů, obchůzka celého panství za 2 zlaté 30 krejcarů. Celkem přišly obec služby posla za zaznamenaných osm měsíců na 17 zlatých 57 krejcarů.

- 32 MZAB, F 207, inv. č. 96. Ve svém dopise z 2. února 1848 žádají vrchní úřad o zvýšení platu kvůli velkému nárůstu práce.

Příloha: Seznam mladších pudmistrů a mladších rychtářů obcí panství Velehrad

Archivní prameny týkající se fungování obecní správy v době před rokem 1850 nepodávají žádný systematický přehled konkrétních osob, které zastávaly výše popsané funkce nižších obecních úředníků a služebníků.³² Souvisleji lze sledovat pouze jména mladších pudmistrů a mladších rychtářů, jejichž podpisy se v úřední korespondenci objevují poměrně často. Pro zájemce z řad genealogů či badatelů o dějinách jednotlivých obcí uvádíme seznam nositelů těchto úřadů a dobu jejich funkčního období, sestavený na základě v článku citovaných pramenů. Tučně vyištěná data jsou použita v případě, že jde o rok, kdy uvedená osoba nastoupila do úřadu, nebo jej opustila. Ostatní data znamenají roky, v nichž je pouze doloženo, že dotyčný byl právě tehdy ve funkci.

BABICE

mladší pudmistr

František Škrabal	1823–1825
Václav Ulman	1827–1829
Vincenc Bartošík	1830 –
Jan Čevela	1837
Vincenc Čeveliček	1838–1839
Vincenc Bartošík	1843

BORŠICE

mladší pudmistr

Jan Kovář	1812
Josef Trefilík	1812–1815
Josef Bilík	1816–1819
Josef Mareček	1831

mladší rychtář

Matouš Blaha	1806
Martin Krsička	1819

DOMANÍN

mladší pudmistr

Fabián Pavelka, čp. 13	1826 –1831
------------------------	-------------------

HUŠTĚNOVICE

mladší pudmistr

František Žebrák	1803 ³²
Jan Psotka	1834–1835

JALUBÍ

mladší pudmistr

František Hruška	1824–
Jan Tomašík, čp. 132	1833
Josef Horák	1842
Josef Lapčík	1844

mladší rychtář

Valentin Hejda, čp. 33 (podsedník)	1824–
Ignác Tomašík	1848

KOSTELANY

mladší pudmistr

Josef Koryčánek	1817
-----------------	------

NEDAKONICE

mladší pudmistr

Bernard Mareček	1817
Jan Bouřa	1818
Bernard Bouřa	1832

OŘECHOV

mladší pudmistr

Martin Lukůvka	1838–1839
Jan Rathouský	1845
Fabián Janík	1846

POLEŠOVICE

mladší pudmistr

Ondřej Vadura	1829–
Ondřej Měšťánek	1835–1837
Jiří Kutálek	1838
Josef Kutálek	1840
Pavel Slováček	1841
František Havlíček	1843
Ondřej Martykán	1844–
Pavel Slováček	1847

mladší rychtář

Tomáš Martykán	1820
Antonín Kutálek	1829–
Antonín Běhávka	1835
Jan Mléčka	1838–1844
František Havlíček	1844–
Antonín Běhávka	1845
Josef Petrželka	1847

hoferský fojtík	
Jan Zvachula	1828–1835
Jan Bělovský	1836–1847

TĚMICE

mladší pudmistr	
Martin Leksika, čp. 15	1827–

TUČAPY

mladší pudmistr	
Matěj Polášek	1814
Antonín Buchta	1817

TUPESY

mladší pudmistr	
Bartoloměj Chybík	1836
Jan Maňásek, čp. 19	1837–
Jan Pleva	1842

mladší rychtář	
František Čevela	1836

VÁŽANY

mladší pudmistr	
Jan Vaculík	1839
Fabián Trlida	1846

ZLECHOV

mladší pudmistr	
Jakub Pernička	1775
František Otrusíník, čp. 73 (půlláník)	1799–1802
Petr Hlaváček, čp. 65 (půlláník)	1810–
Antonín Cigoš, čp. 16 (půlláník)	1829–

mladší rychtář	
Jan Buchtík, čp. 17 (podsedník)	1798
Jan Čevela, čp. 64 (podsedník)	1810–1811
František Čevela	1820

Přehled nižších úředníků a služebníků v obcích panství Velehrad

	mladší pudmistr	mladší rychtář	konšelé	obecní hospodář	obecní písař	horný	jiné (počet)
Babice	ano	–	4	1	ano	–	vinohradní hotař, hlásný
Boršice	ano	ano	5	2	ano	ano	horník-vinohradní hotař (2), hotař, pastýř (3)
Cerony			2				
Domanín	ano	–	4	2	ano	ano	polní hotař, vinohradní hotař, pastýři, hlásní (2), posel, kostelníci (2)
Huštěnovice	ano	–	–	2	ano	–	pastýři, zvonář
Jalubí	ano	ano	6	2	ano	ano	vinohradní hotař, pastýři (2), hlásný při kostele, hlásný „v dědině“, kostelníci (2), hotař
Kostelany	ano	–	1	–	–	–	hajný (4)
Modrá							
Nedakonice	ano	–	3	2	ano	–	pastýři (2), hotař, hlásný (2), kominář (2), hajní
Ořechov	ano	–	2	1	ano	ano	policajt (2), pastýř (2), hlásný, hotař, vinohradní hotař, hajný (2), kominář (2)
Polešovice	ano	ano	5	2	ano	ano	horník (2 vrchnostenští, 1 obecní), kovář, hotař, hajný, sadčí, hoferský fojtík
Těmice	ano	–	2	1	ano	ano	posel, hlásný, zvonář, polní hotař, vinohradní hotař, pastýř
Traplice	–	–	ano	2	ano	–	pastýř (2), polní hotař
Tučapy	ano	–	3	1	ano	–	hotař, pastýř (2), hlásný, kominář (2), hajný
Tupesy	ano	ano	3	2	ano	–	pastýř
Vážany	ano	–	3	1	ano	–	hlásný, pastýř, hajný (2)
Velehrad	–	–	1	–	–	–	posel
Zlechov	ano	ano	6	2	ano	ano	hotař, vinohradní hotař, pastýři (2), hlásný (2), zvonář

Mgr. Lukáš Č o u p e k, Ph.D. (n. 1978) je ředitelem Státního okresního archivu Uherské Hradiště. Věnuje se regionální historii a dějinám správy, zejména v období 18. a 19. století.

Lower Municipal Clerks and Servants – To The Development of Municipal Authorities in Velehrad Domain before the year 1850

Abstract

In the times before the year 1850 the Velehrad domain was headed by an elected portreeve (Pudmistr) and a reeve named by the local authorities. However, they were not the only village officials. In many villages they had their helpers, mainly a younger magistrate and a younger village mayor. Further on they also chose a higher or lower number of councillors. A portreeve's financial management of the village property was checked by village bursars. Various helping activities according to current needs were carried out by paid village servants. The most important of them was a village copyist who was responsible for the written agenda. Among the village helpers there were also village herdsmen, field watchmen and a night watch who guarded the village itself. In the wine producing

villages, vineyard watchmen were elected to guard the vineyards. Village churches were looked after by sextons together with bell founders. Fire security was managed by chimneysweeps. Each village named and paid as many clerks as it needed. Practically everywhere – whether it was a little town or a village – there were just a village copyist and a younger portreeve.

Niedere Gemeindebeamte und Gemeindediener – zur Entwicklung der Gemeindeverwaltung in der Herrschaft Velehrad vor 1850

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der Zeit vor 1850 standen an der Spitze jeder Gemeinde in der Herrschaft Velehrad ein gewählter Bauermeister (Gemeindevorsteher) sowie ein von der Obrigkeit ernannter Richter (Vogt). Sie waren jedoch nicht die einzigen Gemeindebeamten. In vielen Gemeinden hatten sie ihre Helfer, in erster Linie einen jüngeren Bauermeister und einen jüngeren Richter. Außerdem wählten sie sich je nach Größe der Ortschaft eine größere oder kleinere Anzahl Geschworne. Die Verwaltung des Gemeindevermögens durch den Bauermeister wurde von Gemeindegewirten geprüft. Verschiedene Hilfstätigkeiten nach Bedarf der Gemeinde wurden von bezahlten Gemeindedienern versehen. Der wichtigste von ihnen war der Gemeindegewirter, der die schriftlichen Amtsgeschäfte führte. Zu den Gemeindedienern zählten auch Gemeindegewirter, Feldhüter und die Nachtwächter für den Wachdienst im Ort. In Weinbaugemeinden wurden ein Bergmeister und zum Bewachen der Weingärten auch Weingartenhüter gewählt. Um die Kirche kümmerte sich der Kirchendiener gemeinsam mit dem Glöckner. Über den Brandschutz wachte ein Kaminfeger. Jede Gemeinde ernannte und bezahlte auch gerade so viele und solche Beamte, wie sie benötigte. Praktisch überall, ob es sich nun um eine Minderstadt oder ein kleines Dorf handelte, kamen ein Gemeindegewirter und ein jüngerer Bauermeister vor.